

פצצת זמן דמוגרפית – אמת או בדיה?

ד"ר אורי בגנו

המחקר הדמוגרפי בוחן את המגמות המשפיעות על גודל האוכלוסייה והרכבה, לאורך זמן ובתוך תחום המוגדר על ידי טריטוריה, או באמצעות שייכות על פי לאום, קבוצה אתנית וכד'. הכלים הסטטיסטיים מנתחים, על פני טווח של שנים, את תנועות ההגירה, ההמרה הדתית וההצטרפות הלאומית אל הטריטוריה או מתחם השייכות, וגם את הריבוי הטבעי של האוכלוסייה (ההפרש בין שיעור הילודה לנתוני התמותה). כמו כן, חוקרים את מארג האוכלוסייה על פי גיל, מגדר, השכלה ותעסוקה, את הצפיפות הכללית ובחלוקה לאזורים, את החלק היחסי של קבוצות שונות באוכלוסייה ואת רמת העיור. במוקד העבודה הדמוגרפית נמצא מפקד האוכלוסין, המתבצע לעיתים מזומנות, ואליו מתלווים הסקרים הסטטיסטיים התקופתיים. מפקד האוכלוסין וחקר המגמות מהווים את בסיס הנתונים לצורך תחזיות ואומדנים עתידיים. במדינת הלאום, משמשות המסקנות העולות מן המחקר הדמוגרפי עבור תכנון לאומי, חלופות בבניין הכוח הצבאי, העדפות בהקצאת משאבים והתוויית מדיניות כלכלית.¹ בישראל, בה הרגישות למשאב הדמוגרפי גבוהה, ההשפעה על תהליך קבלת ההחלטות גבוהה גם ביחס לשאר המדינות.²

1. און וינקלר, מאחורי המספרים: דמוגרפיה פוליטית בישראל, למדא, 2022, עמ' 15-22.
2. על המימד ההלכתי-אידיאולוגי של מפקד האוכלוסין במדינת ישראל, ראה מאמרו של הרב פרופ' נריה גוטל, 'אידיאולוגיה כמסד הלכתי? הלכה גלויה ואמירה סמויה בהלכת מפקד האוכלוסין', בדרכי שלום - עיונים בהגות יהודית מוגשים לשלום רוזנברג, ירושלים תשס"ז, עמ' 589-606.

א. האתגר הדמוגרפי

ימיו של האתגר הדמוגרפי-יהודי - החתירה להעמדת רוב בארץ ישראל - הם ימיה של התנועה הציונית, במתכונתה הלאומית המודרנית. השאיפה להקמת בית לאומי לעם היהודי, בארץ ישראל, על פי משפט האומות, ביקשה לספק מענה עבור הדאגה להישרדותו של העם היהודי. חזון התנועה - להביא להגירת יהודים אל מקום אחד, שבו יהיו לרוב ויכוננו שלטון עצמאי - נדמה היה כמנותק מן המציאות שבה היה שרוי העם היהודי, וכדבר שאינו בר יישום. זאת, כאשר מדובר היה בכברת ארץ, שאכלסה את המעט מבין הריכוזים היהודיים ברחבי העולם, בתוך סביבה שהלכה ונעשתה עוינת יותר ויותר ליהודים. ככל שגדל היישוב בארץ ישראל ומולו גברה ההתנגדות הערבית, וביתר שאת, לאחר שנודעו ממדיו של חורבן יהדות אירופה, התחוויר שסוגיית הדמוגרפיה היהודית בארץ ישראל תהיה מעתה שאלה מרכזית, שראשי היישוב יידרשו לתת עליה את הדעת. לא בכדי נכרכה 'מדינה עברית' ב'עליה חופשית', כלשון הסיסמה שאיחדה לשעה את היישוב העברי בהתנגדות למנדט הבריטי.

הקמת מדינת ישראל - המקיימת את ההגדרה העצמית³ של 'מדינת היהודים' - על בסיס אוכלוסין של שש מאות אלף יהודים בלבד, יצרה את הצורך לעצב מדיניות שתענה באופן ישיר לדאגה הדמוגרפית - כבשה בין שבעים זאבים, בנחיתות כמותית קיצונית אל מול הסובבים אותה. מדיניות זו באה לידי ביטוי בהקצאת משאבים למימון עלייה וקליטה, ובבניית מערך קצבאות לעידוד הילודה בקרב האוכלוסייה היהודית. הספק בדבר המשכיות המפעל הציוני כבית לאומי לעם היהודי מוסיף ומטריד רבים. בתוכם מומחי דמוגרפיה, שמעת לעת נדרשים להגות בעתידו הדמוגרפי של העם היהודי. על רקע זה, התגלעו מחלוקות מחקריות במהלך השנים והתפתחו פולמוסים מקצועיים, שלחלקם ניתן הד גם בתקשורת ובשיח הציבורי.

כבר בשנת 1898, הזהיר ההיסטוריון שמעון דובנוב את תיאודור הרצל, שהרעיון הציוני איננו ריאלי, מפאת חוסר ההיתכנות לכונן רוב יהודי בארץ ישראל.

3. ניתוח על פי הפרדיגמה הריאליסטית של היחסים הבינלאומיים (יחב"ל), מעלה כי האיני הלאומי של ישראל מגדיר אותה כ'מדינת היהודים', כאשר הייצוג של 'אני לאומי' זה כלפי העולם הוא חוק השבות.

החלופה שיש לבכר, טען דובנוב, היא מתן אוטונומיה ליהודים בגולה. מכאן והלאה, בעיקר בפרשות דרכים היסטוריות, התגברו לפרקים התרעות ואזהרות שמקורן בחישובים סטטיסטיים. כך, התרה רוברט בקי - מי שהקים לימים את הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועמד בראשה - בדוד בן גוריון, לבל יכריז על עצמאות מדינת ישראל. נימוקו היה, שעל פי חישוביו התחזית היא שכעבור כעשרים שנה מיום ההכרזה, רוב האוכלוסין במדינת ישראל יהיה ערבי. התייחסות לפרק זמן של עשרים שנה ככזה שישנה את המאזן הפנימי חזרה גם בהצעתו של שר האוצר, פנחס ספיר, לראש הממשלה לוי אשכול, לסגת מהשטחים שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים. אף הוא טען כי בהסתמך על מחקריהם של מומחי דמוגרפיה, פרק זמן של עשרים שנה יביא עמו רוב ערבי בשטח שבין הים התיכון לנהר הירדן. כידוע, תחזיות אלו התבדו. הן ב-1968 הן ב-1987 (המועדים שנתנו המומחים, בהתאמה), הרוב היהודי בארץ ישראל נותר יציב. ואכן, פרופ' בקי הודה בשנת 1967 שהצגת תחזית על סמך קצב ילודה, אינה מספיקה.⁴

בחלוף השנים, נצבע הפולמוס המחקרי בצבעי המחלוקת הפוליטית, כאשר ההגדרה המורכבת של 'מדינה יהודית ודמוקרטית' משמשת פלטפורמה רעיונית לשני הצדדים במחלוקת: מחד גיסא, אלו המדגישים את ההיבט הדמוקרטי בתוך המשוואה במובן של שלילת השליטה על עם אחר, מבהירים כי מדינה יהודית דמוקרטית תיתכן רק כשהרוב היהודי מתוחם בתוך גבולות הקו הירוק, ובהתאם לכך יש לנהל את יעדיה של מדיניות החוץ הישראלית. מאידך גיסא, אלו ששואפים להיצמד לגבולות ההיסטוריים של ארץ ישראל, מתוך הדגשת ההיבט היהודי, שמים ייבם על התפתחויות עתידיות של התגברות הרוב היהודי על ידי מדיניות המעודדת עלייה וריבוי טבעי. את המאבק של כל צד להוכיח את אמיתות מחקריו ולבצר את אמינות הערכותיו, ניתן לסכם בשאלה: דמוגרפיה או גאוגרפיה? כך, הפכו מחקר, מודלים ונתונים סטטיסטיים - לכאורה מדעיים ואובייקטיביים - לסלע מחלוקת פוליטי.

4. לכל האמור, ראה יורם אטינגר, 'איך מטפלים בשד הדמוגרפי', 20.6.02, <https://theettingerreport.com>; Yoram Ettinger, No Arab demographic time pp. 3-4, 19-24, (2018) 29 bomb, Jewish Political Studies Review

ב. מפקד 1997 ו'פער המיליון'

ראשיתו של הפולמוס, שהוא נידון דנן, ניתנת לתיארוך לסופה של המאה ה-20. הבסיס למחלוקת היה מפקד התושבים הראשון של הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה (למס"פ). במשך התקופה שחלפה מסיומה של מלחמת ששת הימים ועד להקמתה של הרשות הפלסטינית, היה מרשם האוכלוסין בשטחי יהודה, שומרון ועזה בסמכותה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הישראלית (למ"ס). מספר שנים לאחר חתימת הסכם אוסלו, בשנת 1997, ערכה הרשות הפלסטינית את מפקד האוכלוסין הראשון שלה. לצד מפקד האוכלוסין ובהסתמך עליו, הציגה הלמס"פ תחזיות למגמות עתידיות שיתחוללו במבנה האוכלוסין שבשטחי הרשות.

קרוב לעשר שנים לאחר מפקד 1997, פרסם מרכז בגין סאדאת (בס"א) מחקר, שנערך בראשותם של החוקרים: בנט צימרמן, רוברטה זייד ומייקל וייז.⁵ מחקר זה ביקש לערער על אשראי האמינות המיידית שהוענק ללמס"פ, בישראל ובחו"ל, על ידי מוסדות רשמיים וגם על ידי דמוגרפים ומומחים. מחקרם של צימרמן, זייד ווייז בחן את המתודולוגיה, המקורות וההנחות של הלמס"פ. המסקנה העיקרית שעלתה ממנו הייתה, כי תוצאות מפקד 1997 הוטו באמצעות מספר כלים סטטיסטיים בלתי לגיטימיים:

1. הוספת 325 אלף איש אשר מתגוררים מחוץ לרשות הפלסטינית.
2. הכללת 210 אלף תושבי מזרח ירושלים בתוך תושבי הרשות הפלסטינית.
3. תוספת בלתי מוסברת של 113 אלף איש על הנתונים האחרונים של הלמ"ס.

צימרמן, זייד ווייז בדקו גם את התחזיות של הלמס"פ והוכיחו כי בשנים שבין מפקד 1997 ו-2004 לא התאמתה אף לא אחת מהתחזיות בנוגע למספר הלידות, הגירה נכנסת ויוצאת, והתיישבות פלסטינים בישראל. אל מול מפקד 1997 והתחזיות שהתלוו אליו, השתמשו החוקרים בנתוני משרדי הבריאות והחינוך של הרשות הפלסטינית באשר לנתוני לידות ופטירות, ומספר הנרשמים לכיתה א' בשטחי הרשות, זאת מתוך הנחה שמספרי הילדים שנולדו בשנים 1997-1998 יהיה קרוב

5. בנט צימרמן, רוברטה זייד ומייקל וייז, 'פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית וברצועת עזה', עיונים בביטחון המזה"ת, 65, 2006.

ביותר למספר הילדים שייכנסו לבית הספר בשנים 2003-2004. תוצאות בחינה זו הוכיחו שבפועל, היו בשטחי הרשות הפלסטינית 238 אלף לידות פחות ממה שחזתה הלמס"פ לשנים 1997-2003. בנוסף לכך, טענו עורכי המחקר, כי גם אחרי התאמה זו יש להפחית עוד 70 אלף לידות בשל בסיס הנתונים של המפקד, שכאמור, חישב גם פלסטינים תושבי חוץ. כמו כן, השתמשו צימרמן ואנשיו בפנקס הבוחרים של הרשות הפלסטינית וברישומי משטרת הגבולות הישראלית, אשר גם אחרי הקמת הרשות הפלסטינית נותרה האחראית על הכניסות והיציאות בגבולות הבינלאומיים, ובכלל זה יהודה ושומרון ורצועת עזה. לאור כל זאת, הגיעו צימרמן, זייד ווייז למסקנה, שבשנת 2004 מנתה האוכלוסייה הערבית ביו"ש ורצועת עזה 2.49 מיליון נפש ולא 3.83 מיליון כפי שעלה מתחזיותיה של הלמס"פ. פער זה מסתכם ב-1.34 מיליון, והוא נודע מעתה בכינוי 'פער המיליון'.

בתגובה למחקר זה, פרסמו הדמוגרף ארנון סופר וצוותו מחקר נגדי המבקש לערער על טענותיהם של צימרמן, זייד ווייז, או בלשונו של סופר: 'תגובה למכחישים'⁶. האסטרטגיה של סופר בפרסום זה נחלקת לשתי גזרות.

תחילה, פסילה של צוות החוקרים וטענה לחוסר מקצועיות מצדם, על פי הטענות להלן:

1. הכל פוליטי. הצוות של סופר טען כי המחקר של צימרמן, זייד ווייז אינו מחקר אקדמי אלא מערכה פוליטית, אשר נועדה להכשיר את האידיאולוגיה של 'ארץ ישראל השלמה'. "מדובר כאן בתרמית בסדר גודל של 'הפרוטוקולים של זקני ציון'⁷. בין הכינויים שסופר ואנשיו חזרו והצמידו למחקר של צימרמן ושותפיו, היו: "חוצפה", "בורות" ו"כוונת זדון"⁸.

2. חוסר מקצועיות. סופר ואנשיו ציינו כי כותבי המחקר אינם דמוגרפים, ולעומת זאת, המפקד של הלמס"פ נערך בחסות נורווגית, והאומדנים שנלוו אליו מקובלים על גורמים בינלאומיים, מערכת הביטחון והאקדמיה. כמו כן, סופר ואנשיו נשענו

6. ארנון סופר, עשור להקמת הצוות להכחשת הדמוגרפיה הפלסטינית - תגובה למכחישים, קתדרת חייקין, 2016.

7. שם, עמ' 5.

8. למשל שם, עמ' 8, 22, 27.

על עובדת מוצאם של שלשת החוקרים הראשיים מארה"ב, כדי לטעון לניתוקם מההוויה המקומית, וגם באשר לחברי הצוות הישראלים הועלו טענות אישיות. כך לדוגמה, סופר הסתמך על כך שהוא עצמו לא שמע את ראש הממשלה נתניהו מזכיר את יעקב פייטלסון, כדי לבטל את טענתו של פייטלסון שהוא משמש יועץ לראש הממשלה.

בד בבד, השיב סופר גם למסקנות המחקר שטוען ל'פער המיליון'. אף שהסכים שחישוב ערביי ירושלים הוא אכן בעיה שייטכן ואין לה פתרון (לדבריו, זוהתה על ידי פרופ' סרג'יו דלה-פרגולה כבר ב-2001),⁹ הרי באשר למסקנה אודות הכללת תושבי חוץ באוכלוסין הפלסטיני, התשובה היא: "זהו נתון מצוץ מן האצבע!",¹⁰ ואף אם היה נכון - הרי כך היה הדבר גם באשר לתחשיבי הלמ"ס, ויש צורך להסיר ממספרי האוכלוסין היהודי את הישראלים שבחו"ל, שהם ודאי רבים יותר מהפלסטינים תושבי חו"ל. כמו כן, טען סופר שלמרות הדיווח שנתנו במחקרם, חוקרי 'פער המיליון' לא הציגו את נתוני ההגירה הפלסטיניים הנכונים. בנוגע לטענת הסתירה עם נתוני הלמ"ס, תשובתו היא שהנתונים הישראלים האחרונים של יו"ש, אותם הציגו צימרמן ואנשיו, הינם אומדן בלבד שאין להסתמך עליו. באשר לסתירת הערכת האומדנים של הלמ"ס, ביקר סופר את השימוש של צימרמן, זייד ווייז בנתונים של משרדי הבריאות, החינוך והפנים של הרשות הפלסטינית. טענתו היא שחוקרי 'פער המיליון' אינם עקביים כאשר הם דוחים את נתוני המפקד אבל מקבלים את נתוני המשרדים הפלסטיניים. לעצם הסתירה בין מאגרי הנתונים אמר סופר, שהפלסטינים חזרו ותיקנו את טעויותיהם, ואין סיבה לערער על אמינותו של מפקד 1997.

ג. עתיד הרוב היהודי

המחלוקת הדמוגרפית-פוליטית על העבר, היא המבוא למחלוקת באשר לתחזיות העתידיות, שבמרכזן צפי עתידו של הרוב היהודי בארץ ישראל. במחקר עדכני,

9. שם, עמ' 17.

10. שם.

מתעכב פרופ' סרג'יו דלה-פרגולה¹¹ על הקושי המובנה והברור לעין בכל ניסיון לחזות מגמות עתידיות, וביתר שאת כאשר מדובר בעם היהודי. כך, כפי שניתן ללמוד מהתמורות המפליגות, טרגיות ומעודדות כאחת, שהן ההיסטוריה של העם. יחד עם זאת, הוא טוען שאפשר לחזות מגמות עתידיות ברמה נאותה של סבירות. זאת, הואיל ותחזיות אלו נשענות על כיוונים ותנועות הניתנים ללמידה מן העבר ומן ההווה, ואשר נבחנים באמצעות כלים אנליטיים המעריכים את מידת ההמשכיות שלהם בעתיד.

היסטורית, הכיוון של תנועות הגירה בינלאומית הוא שקבע את מפת התפוצה היהודית ברחבי העולם. בעוד בשלהי ימי הביניים ובראשית העת החדשה, הייתה התנועה של יהודי אירופה ממערב אירופה לכיוון מזרחה, ובמאתיים השנים האחרונות התחוללה פנייה לכיוון צפון אמריקה, הרי שלאורך העשורים שמאז הקמתה, הייתה ישראל למדינה היחידה אשר ניתן להחשיבה כתעודתה של תנועת ההגירה היהודית. יתר על כן, שבעוד במהלך רוב התקופה הנדונה נשמר האיזון בין עיקרון חוסר המרכז, אשר היה מאפיין יסוד של התפוצה היהודית, ובין התפתחותו של מרכז בארץ ישראל, הרי שבתחילת העשור השני של המאה ה-21 כבר הייתה ישראל לקיבוץ הגדול ביותר של יהודים במדינה אחת. הזינוק במספר היהודים בישראל התרחש בשנים 1980-2020, כאשר האוכלוסייה גדלה פי שתיים ויותר. בתקופה זו, הייתה ישראל לשנייה בשיעור הגידול של קיבוץ יהודי בעולם, אחרי גרמניה (ששילשה את מספר היהודים בשטחה) ולפני אוסטרליה, קנדה וארה"ב. יתר הקהילות היהודיות בעולם התדלדלו בתקופה זו, כאשר מטבע הדברים, מספר היהודים בשטחי ברית המועצות לשעבר הצטמק בשיעור הגדול ביותר.

אלא שכאשר מבקשים ללמוד ממגמה זו על הערכת ממדי העלייה לישראל בעשורים הקרובים, יש להביא בחשבון את הקשר ההפוך שמצא דלה-פרגולה בין מדד הפיתוח האנושי¹² במדינה נתונה לבין הגירת יהודים ממנה החוצה. אמנם,

Sergio Della Pergola, 'The Future of Jewish Demography', in: Keren Eva Fraiman .11 and Dean Phillip Bell (eds.), *The Routledge Handbook of Judaism in the 21st Century*, 2023. pp. 47-67.

.12 Human Development Index (HDI), ממד תקני המחושב על ידי האו"ם. הנתון מחושב על ידי שקלול של גובה ההכנסה לנפש, תוחלת החיים ורמת ההשכלה. בדו"ח משנת 2022 ניצבה ישראל במקום ה-22, בין ארה"ב לבין מלטה, עם ניקוד של 0.919.

העלייה לישראל היא משתנה התלוי באופן מסורתי בתפיסות של אידיאולוגיה, דת ותרבות, אך מחקר רב שנים מעלה שיש להביא בחשבון גם גורמים פוליטיים, כלכליים וחברתיים אשר משפיעים על יציאת יהודים ממדינת מגוריהם ועלייתם לישראל. משתנה מובהק אחד שמצא דלה-פרגולה הוא רמת האבטלה: ככל שארץ המוצא סובלת מרמת אבטלה בשיעור גבוה יותר, כך תגבר תנועת היהודים העוזבים אותה לכיוון ישראל (אף אם יהודים אלו אינם סובלים מאבטלה באופן ישיר, הרי הם סובלים מהשפעותיה). למשתנה זה יש גם כיוון הפוך: רמת אבטלה גבוהה בישראל היא משתנה המנבא ירידה מהארץ. מתברר אפוא, שיותר מאשר תפיסות אידיאולוגיות או מצב ביטחוני, משפיע המצב הכלכלי של ישראל, כאשר הוא נבחן על פי מקומה בכלכלה הגלובלית, בהשוואה למדינות אחרות. המצב הכלכלי הוא המשתנה המשפיע על יכולתה של ישראל למשוך עולים, ולשמור על התושבים בתוכה.

גורם נוסף אשר יש לבחון בתחזיות עתידיות, הוא מאזן הריבוי הטבעי, שבישראל הוא הגבוה ביותר מבין המדינות המפותחות, אך נמוך ביותר עד שלילי בקהילות היהודיות ברחבי העולם. כך, בעוד שבישראל, על פי הנתונים של דלה-פרגולה, הממוצע הוא מעט יותר משלושה ילדים לאישה, הרי שאין תפוצה יהודית במדינה אחת ממדינות העולם אשר מתקרבת לממוצע של שני ילדים. אחד הכלים אשר מאפשרים לחזות את הריבוי הטבעי הוא בחינת מגמות של הגיל הממוצע באוכלוסייה. השוואה בין ישראל לבין הקהילות היהודיות בעולם מוכיחה כי האוכלוסייה היהודית בישראל צעירה באופן מובהק מזו שבקהילות היהודיות בתפוצות.

ההשלכה הברורה של תחזיות הריבוי הטבעי היא על המאזן בין יהודים לערבים בארץ ישראל שבין הים לירדן. לארץ ישראל צופה דלה-פרגולה הכפלה של מספר התושבים עד מחציתה של המאה ה-21, כאשר הוא מעריך שהחל משנות השלושים למאה זו, הפיריון היהודי יגבר על הפיריון הערבי בארץ ישראל. את הסיבה לשינוי זה, שהוא למעשה חזרה למאזן של לפני 1970, הוא תולה בגידול צפוי של הקהילה החרדית, שישפיע על האחוזים של חלקה היחסי בחברה היהודית כולה (מ-13% בשנת 2020 ל-16%, ו-20% ו-24% בשנים 2030, 2040, 2050, בהתאמה). כך, חוזה דלה-פרגולה, שמתוך 30 מיליון נפש שיאכלסו את ארץ ישראל בשנת 2065, 16

מיליון יהיו יהודים ו-13 מיליון ערבים. יחד עם זאת, אם הגידול בפריון החרדי יתמתן, כתוצאה מהשתלבות רבה יותר בחברה הכללית ושוק העבודה, הגידול של האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל יהיה איטי יותר, וחלקה של האוכלוסייה הערבית יהיה גדול יותר.¹³

דוגמה למה שעלול להתרחש, אפשר ללמוד מבחינת הרוב היהודי על פי אזורים בתוך מדינת ישראל. על פי דלה-פרגולה, בתחילת העשור השלישי של המאה ה-21, אין אזור בישראל שהוא 100% יהודי. יחד עם זאת, בתל אביב אחוז היהודים מהאוכלוסייה הוא 97.8, ובכל אזור גוש דן מעט מעל ל-90%; בירושלים 67%; באזור הדרום ובחיפה בין 73% ל-78%; אולם הוא פחות ממחצית באזור הצפון, וכ-14.3% בלבד ביהודה ושומרון. ניתן להבין את המשמעות של נתון אחרון זה אם משווים אותו לאחוז היהודים מכלל האוכלוסייה בניו יורק - 11.1%.¹⁴

כאמור, גם פרופ' סופר פורש את אומדניו לעתיד האיזון שבין יהודים לערבים בארץ ישראל. לדבריו, בעוד בשנת 2017 היה רוב של 50.4% יהודים, הרי שבשנת 2025 יהיה שיעור היהודים בארץ ישראל 47.9%, ובשנת 2035 46.2%. חישוב שיעור היהודים ללא רצועת עזה מעלה שבשתי נקודות התחזית לעיל, הוא יעמוד על 56.9% ו-56.0%, בהתאמה. לעומת זאת, סופר מדגיש ששיעור היהודים בתוך תחומי הקו הירוק עתיד גם בשנים אלו להישאר יציב, בשיעור של מעל ל-73%. לאור זאת, מצייד פרופ' סופר, את קוראיו, בספרו האוטוביוגרפי, בהמלצה הבאה:

כל עוד נישאר בתחומי הקו הירוק, בתוספת השטחים שאת סיפוחם קבעה גדר ההפרדה ביו"ש, ישראל תישאר יהודית בטווח הרחוק, שכן הריבוי הטבעי של היהודים גבוה יחסית ויישאר כך לעת עתה, בעוד הריבוי הטבעי של הערבים נמצא בירידה איטית כבר מאז 1970 וכנראה יסיף לרדת.¹⁵

מסתבר אפוא שסופר מכיר בירידה בפריון הערבי. אולם, לבני הפלוגתא שלו יש מסקנות שונות. יורם אטינגר, אשר כונה בלעג על ידי סופר: "איש יחסי הציבור

¹³. Della Pergola, 2023, pp. 49-55.

¹⁴. op. cit, pp. 50-52.

¹⁵. ארנון סופר, הזכות והניסיון להשפיע בתקופה סוערת, 2017, עמ' 153.

של הצוות",¹⁶ ממשיך את הקו המחקרי של אנשי 'פער המיליון' באמצעות אתר אינטרנט¹⁷ שבו הוא מפרסם מפעם לפעם עדכונים בעברית ובאנגלית.

בדו"ח מעודכן (21.3.23) אשר התפרסם במקביל באתר 'חדשות מחלקה ראשונה',¹⁸ מוסר אטינגר כי בשנת 2023 שיעור הפריור בקרב החברה היהודית בישראל גבוה מכל מדינות ערב, חוץ מאשר עירק. המגמה שאטינגר טוען לה זוהתה לראשונה במחקר שפרסם מרכז מציל"ה כבר בשנת 2008.¹⁹ המחקר הצביע על "עלייה קלה" בשיעור הפריור היהודי, מ-2.59 ילדים לאישה בשנת 2001, ל-2.8 ב-2007. כיוון ברור יותר של העלייה בפריור היהודי הוצג ב-2018 על ידי צוות של המכון לאסטרטגיה ציונית בראשותו של יעקב פייטלסון²⁰ (שהוזכר בביטול על ידי סופר, כאמור לעיל). מחקר זה כבר מצביע בנחרצות על היפוך מגמה ברור בשיעור הפריור היהודי בישראל, שפייטלסון ואנשיו מכנים "נס דמוגרפי". המחקר משווה נתונים אשר מוכיחים, שבעוד משנות השישים של המאה ה-20 ועד סיומה של המאה חלה ירידה מתמדת בשיעור הפריור היהודי, כאשר שנת 1995 מצוינת כשנת השפל, הרי מאז תחילת המאה ה-21 החל שיעור הפריור היהודי לנסוק, עד שבשנת 2016 הוא עמד על 3.16 ילדים לאישה יהודית (בשנה 2021 הוא עמד על 3.13 ילדים לאישה). לעומת זאת, אצל פלסטינים אזרחי מדינת ישראל חלה מגמת ירידה של מעל ל-60%, מ-7.99 ילדים לאישה בשנת 1960 ל-3.11 בשנת 2016. יתר על כן, בעוד מגמת העלייה בשיעור הפריור היהודי שהציגו רבהון ומלאך תלתה את הגידול בפריור האישה החרדית,²¹ הרי פייטלסון זיהה גם עליה בשיעור הפריור של האישה החילונית. זאת ועוד, פייטלסון הצביע על הערכות של הלשכה לסטטיסטיקה האמריקנית, שעל פיהן קצב הירידה בפריור אצל ערביי יהודה שומרון ועזה היה אף מהיר יותר מאשר אצל ערביי ישראל. הניתוח של אטינגר²²

16. סופר, לעיל הערה 6, עמ' 7.

17. <https://theettingerreport.com>.

18. <https://www.news1.co.il/Archive/0026-D-159546-00.html>.

19. עוזי רבהון וגלעד מלאך, מגמות דמוגרפיות בישראל, ירושלים, מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית ליברלית והומניסטית, 2008.

20. התפתחות הפריור הכולל בארץ ישראל: כיצד הפך השד הדמוגרפי לנס הדמוגרפי?, המכון לאסטרטגיה ציונית, 2018.

21. רבהון ומלאך, 2008, עמ' 8.

22. "תנופת דמוגרפית יהודית", <https://theettingerreport.com>.

את המהפך במגמה מתבסס על שתי טענות:

1. עלייה בפרייון היהודי החילוני, עקב אופטימיות ופטריוטיות גבוהות; זיקה לשורשים, למשפחה ולקהילה; תחושת חירום ביטחונית; צמצום הפלות.
2. התפתחות נטייה לקווי אופי מערביים בפרייון הערבי - במדינות ערב ניתן לזהות דפוסי פרייון התואמים את העולם המערבי, ונובעים מתמורות חברתיות, אשר ביניהן ניתן למנות מעבר מסיבי מהכפר לעיר, הרחבת חינוך ותעסוקת נשים, עלייה בגיל הנישואין, קיצור שנות הפרייון, הגברת שימוש באמצעי מניעה והגירת צעירים אל מחוץ לעולם הערבי. כך שיעור הפרייון הערבי במדינות האסלאם (להוציא תת-סהרה): ירדן - 2.9 לידות לאישה, איראן - 1.9, סעודיה - 1.9, איחוד האמירויות - 1.62, עיראק - 3.17, מצרים - 2.76, מרוקו - 2.27, תימן - 2.91.

לבסוף, לא יהיה נכון לסכם סקירה זו על דמוגרפיה פוליטית, מבלי להזכיר את המגמה העכשווית במחקר הדמוגרפי. הכוונה היא לאיום האקולוגי החדש, שמטרתו להזהיר מפיצוץ אוכלוסין בנוסח מלתוסיאני,²³ והמייצג הנוכחי שלו בישראל הוא אלון טל.²⁴ אף כי נבואות הזעם של מלתוס כבר אינן רלוונטיות היום, שיח זה מייצר מושגים חדשים ברוחו, ובהם: "כושר נשיאה", "רמת אוכלוסין אופטימלית", "מגבלות אנרגטיות" על פי תחשיב גלובלי, "מגבלות קרקע" ועוד. מסקנתו של טל היא שכבר היום נדרשת רגולציה לקראת ייצוב של אוכלוסיית ישראל, ש"כחברה עליה לקבל החלטות קשות, כדי להגיע לאוכלוסייה קטנה יותר וברמה מוסרית גבוהה יותר".²⁵ האמצעים שהוא מציע להשגת מטרה זו, הם בין היתר: עידוד נשים לרכוש השכלה ולהשתלב בשוק העבודה, ביטול קצבאות

23. תומאס מלתוס (1766-1834) היה דמוגרף אנגלי, שפרסם בשנת 1798 את ספרו 'על עקרון האוכלוסייה', בו חזה עתיד קודר לאנושות. מלתוס טען שבעוד כמות המזון בעולם גדלה בטור חשבוני, הרי האוכלוסייה גדלה בטור הנדסי. לכן, בעתיד לא יהיה די מזון לכלכל את אוכלוסיית העולם, אותה תפקוד תקופת רעב ומוות המוני, שתוביל לצמצומה.

24. והארץ מלאה: התמודדות עם פיצוץ אוכלוסין בישראל, תל אביב 2017. וראה להלן פרק יב, חלק ב.

25. שם, עמ' 363.

ותמריצים למשפחות ברוכות ילדים, ויוזמה לשינוי תרבותי ביחס למשפחה וילדים.

סיכום ומסקנות

המחקר מוכיח כי באקדמיה הישראלית פשתה תופעת הנטאי הפוליטי, בעיקר בפקולטות למדעי הרוח והחברה.²⁶ ברם, מסתבר שתהליך זה לא פסח גם על התמחויות אקדמיות שטוענות למדעיות ומסתמכות על מחקרים כמותיים ומודלים מתמטיים וסטטיסטיים. אם אכן מדע הדמוגרפיה נפל גם הוא קורבן, הרי כמו במחקרים של מדעי החברה והרוח, ניתן יהיה מעתה לצפות את מסקנות החוקר על פי השתייכותו הפוליטית. לפיכך, באשר לפולמוס שנסקר לעיל, ראוי לציין שטענות אד-הומינם אינן מאששות את התקפות והמהימנות של מאמר אקדמי. אמנם, אף אם אי אפשר להכריע בעניין אמינות המפקד הפלסטיני של 1997, כל עוד לא נערך מפקד על ידי גורמים בלתי תלויים ובפיקוח בינלאומי נאות, הרי ללא ספק חשוב הרבה יותר לתת את הדעת למגמות המובהקות של שני העשורים הראשונים של המאה ה-21.

לפיכך, המסקנות אשר ניתן להציג במסגרת זו הן שלוש:

1. תמורה ביחס הילודה - ניתן להצביע על תמימות דעים בין החוקרים שעבודותיהם נסקרו לעיל, כי ניתן לחזות תמורה ביחס בין הפיריון היהודי לפיריון הערבי. הוויכוח הוא רק אם התמורה המדוברת כבר בעיצומה או שהיא בגדר תחזית, שיש לה סימנים מקדימים. די בכך שחלק מן התצפיות מדווחות על כך שהפיריון היהודי עולה כיום על הפיריון ברוב מוחלט של מדינות ערב (חוץ מעירק, כאמור) ועל שיעור הפיריון בקרב ערביי ישראל, כדי לסמן נקודת מוצא לדיון מחודש.
2. האתגר הכלכלי - שגשוגה הכלכלי של מדינת ישראל הוא גורם חיוני ביכולת למשוך אליה עולים ולצמצם את הירידה מהארץ.

26. ראה, לדוגמה, תמר אלמוג ועוז אלמוג, כל שקרי האקדמיה, תל אביב 2020, ובמיוחד עמ' 82,

3. החברה החרדית - היא נכס אסטרטגי עבור עם ישראל, הן בשל ירידת הפרייון בתפוצות והן בתור מפתח לביצור רוב יהודי בארץ ישראל שמהים ועד הירדן.

אולם, נראה כי מסקנות 2 ו-3 הן סותרות. לכאורה, על מנת שישאל תזכה לשגשוג כלכלי, על החברה החרדית להשתלב בחברה הישראלית, ובעיקר בשוק העבודה, אלא שהשתלבות זו עצמה עלולה להפחית את שיעור הפרייון בחברה החרדית. המסקנה בדבר קיומו של קשר שלילי זה בין שני משתנים חיוניים לרוב היהודי בארץ ישראל, היא כר נרחב למחקרים הבאים, אולם נתמקד בהגדרה היחב"לית של מדינת ישראל: 'מדינת היהודים', בתור מסגרת מושגית לבחינת המדיניות שיש לנקוט בה. השאלה שיש לתת עליה את הדעת כבר עתה, היא, בהתחשב בנתונים שמורים על הצטמקותה של התפוצה היהודית: האם ועד כמה ראוי לשים את יהבו של הרוב היהודי על עלייה? אם אכן נכון להסתמך על העלייה בתור המפתח לעתידו של העם היהודי, הרי ניתן לומר כי כפי שהדברים נראים כעת, האתגר אשר יעמוד בפני קברניטי המדינה בעשורים הבאים, יהיה מציאת האיזון שבין המשך מדיניות רווחה שתשמר את רמת הגידול של החברה החרדית, ובין הדאגה לכך שגידול בחלקה היחסי של 'חברת הלומדים' לא יהיה לרועץ בדרך השגשוג הכלכלי של ישראל. יחד עם זאת, אם העם היהודי יהיה נכון לקדם את פני האתגר, אין ספק שעל הקדימות העליונה בהקצאת המשאבים להינתן לתוכניות עידוד הילודה באמצעות הגדלת הקצבאות, גם במחיר מיתון מסוים בצמיחה הכלכלית. דבר זה ייעשה מתוך מדיניות מוצהרת ש'אבן הראשה' שלה היא שימור, ייצוב וחיזוק הרוב היהודי בארץ ישראל.

